Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

DG Openbaar Bestuur & Democr Rechtsstaat
DGOBDR-D&B-Democratie
Team Verkiezingen

Onze referentie
2026-0000299013

bijlage

Evaluatie experimenten met het nieuwe stembiljet tijdens de gemeenteraadsverkiezingen 2026

Bijlage nummer	17
Horend bij	Kamerbrief evaluatie verkiezingen en inzet weerbare democratische rechtsstaat
Datum	23 juni 2026
Onze referentie	2026-0000297011

Bij de gemeenteraadsverkiezingen op 18 maart 2026 (GR26) werd er, net als tijdens de Europees Parlementsverkiezing in 2024 (EP24) en de Tweede Kamerverkiezing in 2025 (TK25), geëxperimenteerd met het nieuwe stembiljet. Kiezers stemden in de gemeenten Alphen aan den Rijn, Boekel, Midden-Delfland en Tynaarlo voor de derde keer met het nieuwe stembiljet en in de gemeenten Gouda, Leiden, Meierijstad, Nijmegen, Noordoostpolder, 's-Hertogenbosch en Soest voor het eerst.

De evaluaties van de experimenten tijdens EP24 en TK25 zijn eerder met uw Kamer gedeeld.[1] Ook de experimenten tijdens GR26 zijn uitgebreid geëvalueerd. Een evaluatierapport hiervan is als bijlage bij deze rapportage gevoegd.[2] Hieronder ga ik in op de resultaten van GR26 en de eerdere evaluaties, en op het besluit om het nieuwe stembiljet landelijk in te voeren.

Landelijke invoering nieuw stembiljet

Met het nieuwe stembiljet wil ik de toegankelijkheid en uitvoerbaarheid van verkiezingen vergroten. Het huidige stembiljet is (te) groot en daardoor lastig te hanteren voor kiezers en stembureauleden. Ook heeft het formaat van het papier zijn maximum bereikt voor het aantal partijen dat daarop kan worden weergeven in deze opmaak. Bovendien is het stembiljet voor meerdere groepen kiezers niet toegankelijk. Vanwege het positieve beeld uit de evaluaties van de experimenten en het brede enthousiasme van alle betrokkenen bereid ik een wetsvoorstel voor om het nieuwe stembiljet landelijk in te voeren. Ik ben voornemens om dit wetsvoorstel in 2027 in te dienen, met het oog op gebruik van het stembiljet bij de Europees Parlementsverkiezing in 2029. Dit komt overeen met advies van de Kiesraad.[3]

Voorbereiding, behandeling en inwerkingtreding van een wetsvoorstel voor landelijke invoering van het nieuwe stembiljet is niet haalbaar vóór de komende provinciale staten- en waterschapsverkiezingen van 17 maart 2027 (PS/WS27).

[1] Kamerstukken II, 2024-2025, 35455, nr. 21 & 35 165, nr. 106.
[2] De evaluatie 'Derde keer experimenteren met het nieuwe stembiljet' door OSAGE is meegezonden in bijlage 18.
[3] Evaluatieadvies Kiesraad TK25 (bijlage 4).

DG Openbaar Bestuur & Democr Rechtsstaat
DGOBDR-D&B-Democratie
Team Verkiezingen

Datum
23 juni 2026

Onze referentie
2026-0000299013

Daarom vraag ik de elf gemeenten die eerder geëxperimenteerd hebben opnieuw deel te nemen op grond van de Tijdelijke experimentenwet nieuwe stembiljettenen. Stemmen met het nieuw stembiljet bij gecombineerde verkiezingen brengt andere uitdagingen met zich mee. Bijvoorbeeld in het stemhokje, waar veel kiezers twee stembiljetten hebben en er dus ook twee lijsten met kandidaten beschikbaar moeten zijn. De lessen die hierover worden geleerd bij PS/WS27, worden betrokken bij de landelijke invoering.

Evaluatie experimenten tijdens GR26
De aspecten die worden geëvalueerd zijn vastgelegd in artikel 18 van het Tijdelijke experimentenbesluit nieuwe stembiljetten. De hoofdlijnen worden in deze brief weergegeven. Op basis van de evaluaties van eerdere experimenten is besloten om enkele aspecten niet opnieuw te evalueren.[4]

Algemene indruk experiment
Tijdens de experimenten is waardevolle informatie opgehaald over hoe het nieuwe stembiljet in de praktijk werkt. Uit de ervaringen van gemeenten blijkt dat de experimenten goed en zonder incidenten zijn verlopen. Net als bij eerdere experimenten waren ook andere betrokkenen enthousiast: kiezers hebben grote waardering voor het kleinere formaat, de leesbaarheid en het gebruik van logo's op het nieuwe stembiljet. Stembureauleden vinden het stembiljet beter hanteerbaar tijdens de telling, en gemeenteambtenaren zijn enthousiast over de logistiek en de uitvoerbaarheid van het verkiezingsproces met dit stembiljet.

Geldigheid stemmen
In totaal zijn 420.468 stembiljetten ingevuld in de elf experimenteergemeenten. Van deze stemmen was 99,35% geldig en 0,65% ongeldig. Bij gemeenten die tijdens GR26 voor het eerst stemden met het nieuwe stembiljet was het ongeldigheidspercentage gemiddeld ook 0,65%. Dat is iets lager dan bij de eerste experimenten tijdens EP24 (0,74%), maar hoger dan tijdens TK25 (0,45%). Hoewel veruit de meeste kiezers een geldige stem uitbrachten, blijft het aandeel ongeldige stemmen een belangrijk aandachtspunt. Met het nieuwe stembiljet worden iets meer ongeldige stemmen uitgebracht dan met het huidige stembiljet. Landelijk lag het ongeldigheidspercentage bij GR26 op 0,27%. Nederland heeft in vergelijking met andere Europese landen een van de laagste percentages ongeldige stemmen bij verkiezingen. Bij de introductie van een nieuw stembiljet mag op korte termijn een toename van het aantal ongeldige stemmen worden verwacht.[5] Desondanks vind ik iedere ongeldige stem onwenselijk en span ik mij in om dit zoveel mogelijk te voorkomen. Onder meer door samen met de gemeenten in te zetten op goede voorlichting aan kiezers over de werking van het nieuwe stembiljet, zowel vooraf als in het stembureau.

Redenen ongeldigheid
Van de 2.749 ongeldige stemmen in de experimenteergemeenten tijdens GR26 ging het bij een kwart om redenen van ongeldigheid die ook bij het huidige stembiljet kunnen voorkomen, zoals een stembiljet dat niet met rood is ingevuld. Tijdens GR26 zijn de meeste ongeldige stemmen (0,23%) uitgebracht op een

[4] Het gaat om de bepalingen 2f, 2i en 2k.
[5] Kamerstukken II, 2024-2025, 35 455, nr. L

kandidaatsnummer dat niet bestaat voor de gekozen partij (een 'niet-bestaand kandidaatsnummer'). Tijdens EP24 ging het bij die reden van ongeldigheid om 0,32% van de stemmen en bij TK25 om 0,03% van de stemmen.

Reden van ongeldigheid	**GR26**	**TK25**	**EP24**
Totaal	*2.749 (0,65% van totaal uitgebrachte stemmen)*	*415 (0,32% van totaal uitgebrachte stemmen)*	*470 (0,59% van totaal uitgebrachte stemmen)*
Niet-bestaand kandidaatnummer	962 (0,23%)	39 (0,03%)	259 (0,32%)
Meer dan 1 partij	405 (0,10%)	116 (0,09%)	56 (0,07%)
Alleen kandidaatnummer	677 (0,16%)	260 (0,20%)	155 (0,19%)

Tabel 1: Redenen van ongeldigheid van uitgebrachte stemmen met een directe relatie tot het nieuwe stembiljet tijdens drie verkiezingen

Dit verschil tussen de experimenten wordt mogelijk verklaard door de opbouw van de kandidatenlijsten. Bij partijen met een hoger lijstnummer dan het aantal kandidaten op de lijst, lijkt deze fout vaker voor te komen. Bij TK25 kwamen dit soort lijsten nauwelijks voor, maar bij EP24 en GR26 (afhankelijk van de gemeente) kwam dit vaker voor.

Naar aanleiding van de eerste twee experimenten hebben de Kiesraad, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de Commissie voor de Geloofsbrieven geadviseerd om een stem op een niet-bestaande kandidaat toe te wijzen aan de eerste kandidaat op de lijst. Voordat ik hier een keuze over kon maken heb ik tijdens GR26 aanvullende onderzoeken laten uitvoeren om te doorgronden hoe duidelijk de intentie van een kiezer is om op een lijst te stemmen.[6] Uit de resultaten van deze onderzoeken blijkt dat de kiezer op het moment dat hij een lijst gekozen heeft, de intentie heeft om op een kandidaat van die lijst te stemmen. De partijkeuze wordt bewust gemaakt.

Naar aanleiding van de resultaten van deze onderzoeken ben ik voornemens om in het Tijdelijke experimentenbesluit nieuwe stembiljetten te wijzigen hoe een stem moet worden beoordeeld, zodat een stem op een niet-bestaand kandidaatsnummer wordt toegekend aan de eerste kandidaat van de lijst. Met deze wijziging wordt beter recht gedaan aan de intentie van de kiezer en gaat een stem niet onbedoeld verloren.

Een andere reden van ongeldigheid is het aankruisen van alleen een kandidaatnummer, en geen lijst. Tijdens GR26 ging het om 0,23% van de uitgebrachte stemmen, bij TK25 om 0,20% en bij EP24 om 0,19%. In de voorlichting ligt de focus op het invullen van twee vakjes op het stembiljet, "eerst

[6] De onderzoeken zijn meegezonden met deze Kamerbrief. Het onderzoek "Evaluatie stemmen met een nieuw stembiljet. Rapportage kwalitatief onderzoek" door MARE in bijlage 19. Het onderzoek "Gedragswetenschappelijk onderzoek naar het nieuwe stembiljet" door TheRevolution in bijlage 20.

een partij, en daarna een kandidaat van die partij". Bij de volgende experimenten en richting nationale invoering blijft de focus liggen op voorlichting hierover. De vormgeving van het nieuwe stembiljet wordt op details verder aangescherpt richting PS/WS27 om deze ongeldige stemmen zoveel mogelijk te voorkomen.

Voorkeursstemmen
Bij EP24 en TK25 brachten kiezers in de experimenteergemeenten met het nieuwe stembiljet meer voorkeursstemmen (een stem niet op de eerste kandidaat van de lijst) uit dan in de referentiegemeenten waar werd gestemd met het huidige stembiljet. Dit effect is tijdens GR26 niet gevonden. Door de grote verschillen tussen gemeenten in deelnemende lijsten en kandidaten is het niet mogelijk om een goede vergelijking te maken tussen de gemeenten.

Ervaringen kiezers
Net als bij EP24 en TK25 is het nieuwe stembiljet bij GR26 positief beoordeeld door kiezers. Het nieuwe stembiljet scoort gemiddeld een 4,7 (waarbij 1 'heel moeilijk' en 5 'heel makkelijk' is) op gemak van het stembiljet in het algemeen, en voor het formaat en de leesbaarheid. Voor het gebruik van logo's op het stembiljet is de score gemiddeld 4,4. Er zijn geen grote verschillen in waardering tussen leeftijds- en opleidingsgroepen. In kwalitatief onderzoek via een-op-een-gesprekken is het positieve beeld bevestigd.[7] Daarin werd waardering uitgesproken voor het handzame formaat en de overzichtelijke opmaak en werd aangegeven dat de logo's helpen bij de herkenbaarheid van de partijen, het grotere lettertype het stembiljet goed leesbaar maakt en het in- en uitvouwen makkelijker is dan bij het huidige stembiljet.

De waardering is vergelijkbaar met de evaluatie van EP24 en TK25. Bij laatstgenoemde verkiezingen waren de verschillen ten opzichte van het huidige stembiljet groter. Dat komt waarschijnlijk doordat het huidige stembiljet bij gemeenteraadsverkiezingen vaak ook handzamer is, omdat in een groot aantal gemeenten minder partijen meedoen dan bij een verkiezing voor de Tweede Kamer.

Hoe kiest een kiezer een kandidaat
De resultaten van de evaluaties van EP24, TK25 en GR26 lijken erop te wijzen dat het nieuwe stembiljet weinig tot geen effect heeft op het moment waarop kiezers hun keuze voor een kandidaat bepalen. Het merendeel van de kiezers maakt deze keuze voordat ze het stemhokje in gaan (86% bij GR26). 52% van de kiezers zoekt het kandidaatsnummer thuis op, 29% in het stemhokje, en de rest stemt op de lijsttrekker of vindt het nummer op een andere manier.

Het boekje met de lijsten met kandidaten dat in het stemhokje ligt wordt door 56% van de bevraagde kiezers bekeken. Van hen vindt 76% de informatie heel makkelijk en 18% makkelijk te vinden.

Informatie aan de kiezer
In aanloop naar GR26 zijn kiezers in de experimenteergemeenten geïnformeerd over het nieuwe stembiljet. Kiesgerechtigden ontvingen bij hun stempas een flyer

[7] Onderzoek Mare (Bijlage 19).

DG Openbaar Bestuur & Democr Rechtsstaat
DGOBDR-D&B-Democratie Team Verkiezingen

Datum
23 juni 2026

Onze referentie
2026-0000299013

en kregen informatie via de thuisgestuurde kandidatenlijst. 78% van de kiezers heeft deze flyer gezien. Daarnaast is gecommuniceerd via huis-aan-huisbladen, sociale media, uitlegvideo's en posters. Ook is er lokaal, regionaal en landelijk veel media-aandacht voor het experiment. Alle informatie over het nieuwe stembiljet staat op de website nieuwstembiljet.nl. Net als bij de vorige verkiezingen vond driekwart van de kiezers dat zij vooraf voldoende informatie ontvingen. Kiezers kregen in het stemlokaal uitleg over het gebruik van het stembiljet van een extra stembureaulid, dat hiervoor speciaal is geïnstrueerd. Net als bij TK25 was de waardering voor deze uitleg hoog: 97% vindt de uitleg heel duidelijk of duidelijk.

Tellen van de stemmen
De ervaringen van de stembureauleden en de gemeentelijke verkiezingsteams tonen aan dat het tellen van het nieuwe stembiljet makkelijker en sneller verloopt dan met het huidige stembiljet. Ook ervaren zij het telproces als efficiënter en rustiger. Hoewel deze trend in lijn is met eerdere experimenten, zijn de snelheidsverschillen tijdens GR26 minder groot dan bij TK25. Dat heeft waarschijnlijk te maken met het formaat van het huidige stembiljet tijdens GR26. Met een maximum van 13 partijen (in de referentiegemeenten) was dit stembiljet aanzienlijk kleiner dan tijdens de Tweede Kamerverkiezing, toen er 27 partijen op stonden. Hierdoor nam het uitvouwen en sorteren ook bij het huidige stembiljet nu veel minder tijd in beslag. Wel blijft de hoofdconclusie van eerdere experimenten overeind, namelijk hoe groter het aantal stembiljetten, hoe groter de snelheidswinst van het nieuwe stembiljet ten opzichte van het huidige.

Instructie en opleiding stembureauleden
Stembureauleden hebben bij het gebruik van het nieuwe stembiljet een belangrijke taak. Ze heten kiezers welkom en geven hen actief uitleg over de werking van het stembiljet. Om deze taken goed uit te voeren, kregen ze vooraf instructie. Hiervoor stelde het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) verschillende instructiematerialen beschikbaar, zoals uitlegvideo's, presentaties en een handleiding. Gemeenten bepaalden zelf hoe zij hun stembureauleden instrueerden, sommige gemeenten deden dat volledig via e-learnings, terwijl anderen kozen voor fysieke bijeenkomsten voor de stembureauleden die de uitlegrol vervulden. In totaal heeft 97% van stembureauleden een vorm van instructie gevolgd, wat vergelijkbaar is met de vorige experimenten. Het overgrote deel van de stembureauleden geeft in de evaluatie aan dat ze hun nieuwe taken goed of heel goed konden uitvoeren.

Nieuw stembiljet bij verkeerd invullen
In de experimenteergemeenten mogen kiezers bij een fout twee keer een nieuw stembiljet aanvragen, tegenover één keer bij het huidige stembiljet. Gemeenten zien dat van deze mogelijkheid nauwelijks gebruik wordt gemaakt. Dit geldt ook voor kiezers die stemmen met het huidige stembiljet. Dit beeld komt overeen met de eerdere experimenten.

Organisatie van de experimenten en kosten
De gemeentelijke organisaties van de experimenteergemeenten zijn enthousiast over het nieuwe stembiljet en het verloop van het experiment. In de enquête gaf ook vrijwel iedereen aan zich goed voorbereid te hebben gevoeld. Net als bij EP24

DG Openbaar Bestuur & Democr Rechtsstaat
DGOBDR-D&B-Democratie
Team Verkiezingen

Datum
23 juni 2026

Onze referentie
2026-0000299013

en TK25 gaven gemeenten bij GR26 aan dat de logistiek (distributie stembiljetten en lijsten met kandidaten) goed is verlopen. Gemeenten die voor het eerst het nieuwe stembiljet gebruikten zagen dat dit beter ging dan bij het huidige stembiljet, bijvoorbeeld vanwege minder papier en opslagruimte. Ambtenaren van deze gemeenten verwachten grotendeels dat de werkdruk van een nieuw stembiljet afneemt bij een volgende verkiezing.

Het ministerie van BZK en de deelnemende gemeenten maken kosten voor het experiment. Gemeenten brengen alleen de meerkosten ten opzichte van het huidige stembiljet in rekening, die worden vergoed door het ministerie van BZK. Deze hogere kosten bestaan onder andere uit de training en vergoeding van de extra stembureauleden, portokosten en drukkosten van voorlichtingsmateriaal voor kiezers. De totale meerkosten die door de gemeenten zelf zijn gemaakt bedragen ca. €200.000 bij TK25 en ca. €400.000 bij GR26. Bij GR26 namen elf gemeenten deel, ten opzichte van vijf bij TK25. Het aantal kiesgerechtigden ging van ongeveer 150.000 naar ongeveer 750.000. Per kiesgerechtigde zijn de kosten dus flink lager geworden. Bij gemeenten die voor de tweede en derde keer meededen met het experiment waren de kosten in het algemeen relatief lager dan bij gemeenten die voor het eerst meededen.

Het ministerie van BZK heeft ook kosten gemaakt voor de experimenten bij TK25 en GR26. Deze kosten kunnen worden onderverdeeld in kosten voor voorlichting, de stemmal voor blinde en slechtziende kiezers en de project- en evaluatiekosten. Voor beide verkiezingen samen zijn deze kosten circa €2,85 miljoen euro. De kosten per experiment zijn hiermee vergelijkbaar met het eerste experiment tijdens EP24, waarbij het experiment bij GR26 groter van omvang was.

Tot slot
Ik kijk terug op een succesvol uitgevoerd experiment, waarbij kiezers, stembureauleden en gemeenten opnieuw positief waren over het stembiljet. Zoals aan het begin van deze brief aangegeven, ga ik aan de slag met het wetsvoorstel voor de landelijke invoering van het nieuwe stembiljet, dat u in 2027 kunt verwachten.

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

P.E. Heerma